

ШЕЛЕСТОВА Л.В.
РОЗДІЛ 2.
ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З АЛЬБОМОМ
РОЗВИВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ
5-ГО РОКУ ЖИТТЯ
«СВІТ У КАРТИНАХ ХУДОЖНИКІВ»

Зміст навчання і добір картин

Зміст навчання виступає одним з основних засобів формування картини світу дітей. Його добір залежить від багатьох чинників, насамперед від його мети, призначення навчального предмета, його місця серед інших навчальних дисциплін; концептуальних засад предмета; типу навчального предмета та співвідношення в ньому структурних компонентів змісту; статусу навчального предмета (обов'язковий, за вибором, факультативний); специфічних особливостей предмета; вікових особливостей дітей тощо.

Зміст освіти є педагогічно адаптованим досвідом людства і включає чотири типи елементів: систему знань про світ; способи діяльності та досвід здійснення уже відомих суспільству способів діяльності; досвід творчої діяльності, що забезпечує готовність до пошуку вирішення нових проблем та до творчого перетворення дійсності; досвід і норми емоційно ціннісного ставлення людей до світу та одне до одного, що разом зі знаннями та вміннями є умовою формування переконань та ідеалів, системи цінностей, духовної сфери особистості.

Стосовно формування картини світу дітей зміст навчання виступає субстратом, з яким особистість здійснює певні пізнавальні дії, щоб зрозуміти сутність навколишнього світу і віднайти, визначити своє місце в ньому.

Для формування цілісної картини світу та гармонізації світосприйняття дитини виникла потреба у розробці такого змісту, на основі якого діти можуть розрізняти основні сфери буття, типові об'єкти і явища, що до них належать, бачити й розуміти зв'язки між ними; усвідомлювати роль кожної сфери у своєму житті та визначити особливо цікаві й важливі для себе.

Обґрунтуємо основні складники змісту навчання для дітей 5-го року життя з метою формування у них цілісних уявлень про світ на основі сучасних наукових даних про буття людини.

Повноцінне пізнання дитини неможливе без пізнання природи, тому ця сфера буття має бути відображена у змісті навчання. Навіть

у малюка природа викликає помітне зацікавлення, його приваблюють фарби природи, він жваво реагує на її звуки, тягнеться до метеликів, пташок тощо. З часом систематичне спілкування з природою стає для дитини пізнавальною та духовною потребою. Зрозуміла їй оздоровча функція: малюк легко засинає на повітрі, під шум моря чи шум дощу; перебування на природі є необхідною умовою якісного відпочинку дитини, зняття емоційного чи розумового напруження.

Ще одна сфера буття, яку дитина пізнає змалку і яка має бути відображена у розробленому нами змісті, – суспільство. Дитина потрапляє в певне міжособистісне середовище, починає прагнути до участі в міжособистісних ситуаціях, засвоює мову, моделі поведінки і способи самовираження через наслідування оточуючих. Цей процес починається на несвідомому рівні (дитина механічно повторює слова, рухи, міміку тощо), далі у взаємодії за неї багато що говорять і роблять дорослі, нарешті, долучаючись до ігрових та реальних життєвих ситуацій, вона стає носієм особливостей поведінки, прийнятих в її середовищі. Весь досвід дитини має відбиток культури, до якої вона належить, пронизаний значеннями й емоціями, які визначені суспільно. Повноправна участь дитини в міжособистісних стосунках – вирішальний фактор формування у неї повноцінної психіки; з комунікацією і суспільними відносинами, у яких вона бере участь, пов'язана її загальна соціалізація та пізнавальний розвиток, тобто відбувається взаємодія індивідуальних та культурних процесів.

Цілісність пізнання неможлива без пізнання дитиною свого «Я», тому в розробленому нами навчально-пізнавальному змісті обов'язковим є відображення і сфери буття – людина. Уже з раннього віку діти виявляють інтерес до себе, свого тіла, рухів, зовнішності тощо. Процес самопізнання відбувається інтенсивно і в певній послідовності: від пізнання себе як фізичної істоти до пізнання свого психічного та соціального «Я».

Одна із важливих сфер буття, яка має бути відображена у змісті навчання, – культура. Адже світ входить у життя дитини поступово у процесі культурації та соціалізації. Ще в утробі матері дитина перебуває під впливом біологічних агентів, що відповідають певній культурі. Після народження дитина вже є об'єктом культурної інтерпретації з боку дорослих, насамперед, засобами матеріальної культури. Предмети, що оточують дитину, допомагають їй адаптуватися й вижити в новому для неї соціальному середовищі, супроводжують її упродовж усього життя. За допомогою предметів малюк дізнається про різні властивості та якості світу, помічає,

що предмети бувають різної форми, розміру, температури, різні на дотик тощо. Дитина оволодіває способами дій з предметами, що породжує в неї відчуття впевненості у собі та бажання пізнати світ. Через фізичні й динамічні властивості предметів, їх зв'язки з іншими об'єктами дійсності дитина сприймає в узагальненому вигляді досвід людства та певної культури.

Отже, основні сфери буття взаємодоповнюють одна одну у впливові на розвиток дітей, що є суттєвим аргументом на користь їх збалансованого відображення у змісті навчання. Тим більше, що отримано переконливі дані у ході констатувального експерименту про поверховість та незбалансованість уявлень дітей п'яти – семи років про світ; водночас високий інтерес дітей до його пізнання: переважна більшість дітей буквально «замучують» педагогів своїми запитаннями щодо природи, суспільства, людини та культури.

Добираючи та конструюючи зміст навчального матеріалу, тобто, добираючи картини, ми прагнули розкрити у ньому основні сфери буття за допомогою живопису.

Ми виходили з того, що тематика картин має бути близька і зрозуміла дітям 5-го року життя. Для нас було важливо, щоб зміст картини був пов'язаний із життєвим досвідом дитини цього віку, що забезпечило її емоційний відгук, створило умови для порівняння власних життєвих вражень і емоцій із тими, що зображені на картині. Художні образи мають бути яскравими, вражаючими, що приваблює дітей, викликає у них емоційний відгук.

Тематика картини має бути різноплановою і відображати різні сторони буття людини, оскільки діти виявляють пізнавальний інтерес і до природи, і до культури, і до суспільства, і до людини. А кількість картин з певною темою має бути необхідною й достатньою для ознайомлення дитини з різними її аспектами, різними способами вирішення художниками певної проблеми, що формуватиме у дитини толерантне ставлення до розмаїття світу.

Стиль картин має бути доступний для сприйняття дитиною означеного віку, це мають бути картини, написані у стилі реалізму, що забезпечить художнє освоєння нею дійсності. Картини мають бути сюжетними, оскільки зображені на них події, відповідно до вікових особливостей, справляють найбільший емоційний вплив на дітей означеного віку.

Під час добору картин важливо враховувати кількість об'єктів на картині. Повинно бути декілька об'єктів, щоб дитина могла сконцентрувати увагу на них, що допоможе їй краще осмислити зміст картини, свої емоції та ставлення до побаченого.

Зміст картини повинен мати моральну спрямованість, не містити агресії та жорстокості, передавати позитивний або нейтральний настрій, викликаючи у дитини інтерес і схвалення, позитивні емоції і моральні почуття.

Серед картин, пропонованих дітям для ознайомлення, мають бути кращі зразки вітчизняного та світового мистецтва – класичного та сучасного, що розширить горизонти світосприйняття, збагатить уявлення дітей про розмаїття світу, його природи, культури, людей.

Спираючись на вищевикладені теоретичні положення, нами було відібрано 36 репродукцій картин вітчизняного та світового живопису й включено їх до змісту альбому розвивальних завдань «Світ у картинах художників». Їх структуровано за такими п'ятьма темами: «Людина, її почуття», «Взаємини з іншими», «Житло людини», «Діяльність людини», «Пори року на нашій планеті». Кожна тема містить підтеми. Засвоєння розробленого змісту здійснюється на основі 36 тем, тобто протягом одного навчального року за умови проведення заняття 1 раз на тиждень.

Опишемо зміст кожної із тем альбому розвивальних завдань «Світ у картинах художників»:

1. Ознайомлення дітей із темою **«Людина, її почуття»** пропонується здійснювати на основі картин, за допомогою яких діти залучаються до спілкування про однакове й особливе в кожній людині (картина Миколи Федяєва), почуття радості у людини (картина Владислава Леоновича), щастя (картина Дональда Золана), провини й сорому (картина Чарльза Бертона Барбера), інтерес та здивування у пізнанні світу (картина Владислава Леоновича), почуття спокою й гармонії (картина Моргана Вейсталінга), почуття боязні й страху (картина Джима Дейлі), ніжності (картина Дональда Золана), необхідність загартування (картина Корін Хартлі) та зміцнення здоров'я (картина Марчелло Корті).

2. Для ознайомлення дітей із темою **«Взаємини з іншими»** було обрано картини, за допомогою яких діти залучаються до спілкування про взаємини між дорослими і дітьми (картина Піно Даені), дівчатками й хлопчиками (картина Джима Дейлі), дружбу (картина Роберта Дункана), турботу про менших (картина Діми Дмитрієва) та старших (картина Макса Рентела), турботу про домашніх тварин (картина Костянтина Разумова).

3. Ознайомлення дітей із темою **«Житло людини»** пропонується здійснювати на основі картин, за допомогою яких діти залучаються до спілкування про житло людей: вітальню як місце для відпочин-

ку та зустрічі гостей (картина Штефана Дарбшира), кухню як місце для приготування їжі (картина Марчелло Корті), кімнатні квіти (картина Ольги Куликовської-Романової), подвір'я (картина Джона Слоуна).

4. Для ознайомлення дітей із темою **«Діяльність людини»** було обрано картини, за допомогою яких діти залучаються до спілкування про професію продавця (картина Марка Кітлі), кухаря (картина Сьюзен Брабо), машиніста (картина Джеральда Брума), швачки (картина Олексія Пахомова), фермера (картини Роберта Дункана та Фелікса Шлезінгера), садівника (картина Роберта Дункана), необхідність відпочинку (картина Володимира Волегова).

5. Ознайомлення дітей із темою **«Пори року на нашій планеті»** пропонується здійснювати на основі картин, за допомогою яких діти залучаються до спілкування про Космос і планети (картина Катерини Чуканової), зиму (картину Річарда Макнейла), весну (картину Джона Слоуна) та весняні квіти (картина Каролін Бліш), літо (картина Джона Слоуна) та літні квіти (картина Костянтина Разумова), осінь (картина Джона Слоуна) та осінні квіти (картина Джона Слоуна).

Таким чином, за допомогою живопису діти дошкільного віку мають змогу поспілкуватися щодо людини, її почуттів, необхідності піклування про здоров'я, житло людей, діяльність та професії людини, пори року на нашій планеті. Добираючи картини, ми намагалися ознайомити дітей з кращими зразками українського та світового живопису.

Етапи роботи з картинами

Ефективність педагогічного процесу забезпечується змістом та відповідними йому формами, методами й засобами навчання. Проектуючи виховні впливи на дітей, доречно спиратися на ряд положень.

Усвідомленість та осмисленість дитиною світу забезпечує свідоме її включення у хід подій, творче ставлення до світу та до свого життя, прийняття відповідальності за нього. Дитина 5-го року життя може диференціювати своє ставлення до навколишнього світу й висловити у простій формі, що їй подобається чи не подобається, хоч їй поки що складно це робити. Вона лише вчиться це робити. Але важливо створювати ситуації, в яких дитина вчилася б висловлювати власне ставлення і розвивати цю навичку.

Розвиток дитини неможливий без включення дитини в діяльність. Цікава й різноманітна для дитини діяльність ставить дитину в активну позицію – вона бере участь у створенні красивого у

власній творчості, власній поведінці, відносинах з іншими, загалом, у житті. Такою діяльністю є, зокрема, самостійна образотворча діяльність, яка розвиває уяву дитини, творчі здібності, навички зображення різних об'єктів світу за допомогою відповідних засобів (у даному випадку – фарб).

Спираючись на вище викладені положення та на відомі в науці етапи наукового пізнання, визначено **послідовні етапи** роботи дітей 5-го року життя з репродукціями картин:

- сприйняття картини, її споглядання;
- осмислення змісту картини; опис того, що зображено;
- висловлення ставлення до зображеного;
- створення власної картини на таку ж тему на основі картини художника.

Зупинимось детальніше на кожному з етапів.

1. *Сприйняття картини, її споглядання.* Найперша користь від творів живопису – це можливість отримати насолоду від споглядання красивого у світі. При погляді на картину в нас складається перше враження про неї і ми говоримо: подобається або не подобається. Нехай дитина спочатку уважно розгляне картину й отримає від цього задоволення. А потім спробує розповісти, про що думає і що відчуває, коли дивиться на картину. І спробує зрозуміти, що саме на ній привернуло її увагу.

2. *Осмислення змісту картини; опис того, що зображено.* Бесіда за картиною розвиває мовлення дитини, збагачує її словниковий запас, сприяє свідомому сприйняттю навколишнього світу та його осмисленню.

Розглядаючи картину й проводячи бесіду за нею, необхідно зрозуміти, про що вона? Що хоче нам розповісти художник про світ? Для цього необхідно навчити дітей описувати те, що зображено. Дітям непросто логічно й повно описати побачене на картині, тому варто вживати певну сукупність запитань, які допоможуть це зробити. Серед них: «Де і в який час відбувається зображена на картині дія? Хто або що зображено на картині? Хто що робить? Якого розміру, кольору, форми об'єкт? На що (на кого) він схожий? За якими ознаками ми розуміємо, що відбувається на картині? Що могло відбуватися перед тим моментом, що відобразив художник? Що може статися потім, через певний час?»

Щоб організувати роботу з картинами щодо розуміння їх змісту, в альбомі розвивальних завдань на кожному розвороті подано орієнтовний перелік запитань, який допоможе вам у цьому. За необхідності ви можете поставити дітям й інші запитання.

3. *Висловлення ставлення до зображеного на картині.* Пізнаючи світ за допомогою образів, створених художниками, діти за своєю певні моральні норми й еталони на основі позитивного або негативного прикладу. Адже природно, що знання про будь-який об'єкт містить і ставлення до нього – позитивне або негативне. Тому ініціюйте дитину висловлювати своє ставлення до зображеного на картині. Нехай вона розкаже, що їй сподобалось або не сподобалось. І спробує пояснити, чому саме. Звісно, що відповідь дитини 5-го року життя не буде такою ж, як у старших дітей або у дорослих. Вона буде простою як за формою, так і за змістом. Проте поступово, у ході постійної роботи з живописом, навички дитини робити оцінні судження будуть розвиватися. До кожної картини подаються запитання, які ініціюють дітей висловлювати власне ставлення до зображеного.

4. *Створення власної картини.*

Згідно з авторським задумом, ознайомлення дошкільнят з творами мистецтва не зводиться до передачі знань про світ, формування умінь та навичок аналізу картини, а є інструментом для розвитку самостійної творчої діяльності. Тому робота з картинами в цій книжці тісно переплетена з малюванням дітьми власних картин, що дає можливість їм створювати велику кількість образів, змінювати їх за власним бажанням. Малювання розвиває сприйняття дитини, змушуючи досліджувати об'єкти, спостерігати й аналізувати їх, відкривати в них нові властивості. Малювання також розвиває уяву дитини, здатність подумки уявляти зорові картини, перетворювати власний досвід і створювати нові зв'язки між отриманими образами.

Загальновідомо, що малювання для дітей дошкільного віку є не лише популярним видом дитячої творчості, а й способом самовираження, розповіді про переживання, безпосередньою передачею свого стану, свого ставлення до чогось за допомогою фарб, можливість позбутися негативних емоцій. У межах кожної теми діти виконують творчі завдання, які передбачають залучення до зображувальної діяльності. Їх виконання базується на життєвому досвіді дитини, що є сильним мотиваційним чинником у творчості дошкільнят.

Творчі завдання розміщені внизу під запитаннями до картини і обведені рамкою у вигляді олівця. Проте це не означає, що діти повинні малювати лише олівцем. На початку роботи з альбомом це може бути доречно. Надалі варто запропонувати дітям малювати гуашевими або акварельними фарбами. Альбом зроблено таким чином, що фарби не будуть перебиватися на зворотний бік аркуша і не зіпсують інші зображення.

Порівняно із попереднім віковим періодом, у дітей п'ятого року життя краще розвинені навички малювання, дрібна моторика, вони можуть більш тривалий час працювати пензликом або олівцями. З огляду на це, їм пропонується виконати складніші творчі завдання, ніж для дітей четвертого року життя. А саме – створити власну картину на основі контурного малюнка, використавши для цього фарби, колір яких їм до вподоби, та домалювавши певні об'єкти. Виконуючи творчі завдання, малята можуть самостійно фантазувати або орієнтуватися на роботу художника.

До кожного завдання подано коментар для дорослих про те, які техніки малювання можна запропонувати дітям для виконання роботи.

Усі описані вище етапи роботи з репродукціями картин доречно проходити під час роботи з кожною картиною, кожною темою альбому розвивальних завдань «Світ у картинах художників». Приклади організації роботи з картинами відповідно до описаних вище етапів можна знайти у конспектах інтегрованих занять до кожної теми альбому (*розділ 3*).

Інтеграція змісту та видів діяльності

Вчені вважають, що інтегроване навчання є таким процесом, який побудований на підсиленні взаємозв'язків усіх його компонентів, перш за все змісту різних освітніх галузей. Вони виділяють такі можливі варіанти інтеграції: інтеграція змісту і завдань навчально-виховної діяльності; інтеграція дитячих видів діяльності; використання таких форм роботи, які допомагають вирішити завдання двох і більше освітніх галузей; використання засобів однієї освітньої галузі для вирішення завдань інших освітніх галузей.

Серед переваг інтегрованого навчання такі: уявлення дітей про навколишній світ стають більш цілісними і глибокими; посилюється ступінь самостійності й активності дітей, підвищується вмотивованість дитячої діяльності; зміщується акцент з безпосередньо навчальної діяльності на цікаву для дитини діяльність, що забезпечує зменшення психологічного навантаження на дітей, допомагає врахувати їхні інтереси; забезпечує взаємодію між усіма учасниками.

Оскільки живопис використовується як джерело інформації про світ, доречно інтегрувати пізнавальну та художньо-естетичну діяльність дітей: з одного боку, надавати наукову інформацію про зображене на картині явище і подію; з іншого – створити умови для усвідомлення дитиною авторського бачення цієї події чи явища художником. Тому в процесі роботи з альбомом розвивальних завдань

«Світ у картинах художників» доречно використовувати наукову інформацію про зображене на картині явище та одночасно зміст картини як джерело інформації про це явище.

На процесуальному рівні доречною є інтеграція різних методів засвоєння знань з пошуково-творчими методами: розгляд репродукцій картин (за можливості роздрукованих у збільшеному форматі або тих, що містяться в альбомі розвивальних завдань «Світ у картинах художників»); розповідь вихователя; використання художнього слова; перегляд відеофільмів та слухання музики; дидактичні ігри; дослідницька діяльність; самостійна творча робота дітей.

Розвиток дітей буде ефективнішим, якщо у впливові на них інтегрувати різні види мистецтва: живопис, музику, літературу. Різні види мистецтва зображують один і той же об'єкт властивими їм засобами виразності. Інтегруючись, ці засоби виразності створюють цілісні образи в уяві дітей. Використання звукових ефектів та музики, відеоматеріалів під час занять сприяє ефективному сприйняттю інформації – матеріал, який пропонується для засвоєння, підкріплюється зоровими та слуховими образами і сприймається на рівні відчуттів. Навіть складні зв'язки, процеси або явища стають більш наочними і зрозумілими для дітей.

Важливо також створити емоційно привабливу атмосферу на занятті, умови для отримання дітьми радості, задоволення від самого процесу образотворчої діяльності та від сприймання творів мистецтва. Саме з цією метою доречно використовувати музичні твори, які асоціативно пов'язані з темою заняття. Адже відомо, що малювання під музику має значний позитивний вплив на емоції малят.

Попри можливе розмаїття способів організації навчально-пізнавальної діяльності з альбомом розвивальних завдань «Світ у картинах художників», доречно дотримуватися певного алгоритму дій на занятті. Так, заняття до кожної теми мають таку структуру:

- Бесіда на основі власного досвіду.
- Бесіда за картинами, до якої входять усі етапи роботи з ними: сприйняття картини, її споглядання; опис змісту картини; висловлення власного ставлення до зображеного на картині.
- Самостійна робота дітей: діти малюють в альбомах розвивальних завдань «Світ у картинах художників».

Авторами цього методичного посібника розроблено розгорнуті конспекти інтегрованих занять до кожної теми альбому розвивальних завдань «Світ у картинах художників» (див. розділ 3). Їхній зміст побудовано відповідно до вищеописаної структури занять та відповідно до етапів роботи з картинами.

В організації інтегрованих занять варто дотримуватись певних вимог:

- створіть емоційно насичене середовище для надання можливості дітям виражати емоції стосовно побаченого й почутого;
- урізноманітнійте творчу діяльність дитини, надаючи їй можливість зобразити у малюнку свої уявлення, почуття, мрії;
- не використовуйте зразок та показ під час самостійної образотворчої діяльності дітей, оскільки відсутність суворої регламентації сприятиме розвитку творчості малюка;
- створюйте сприятливе тло для творчості дітей за допомогою музичного супроводу під час самостійної образотворчої діяльності дітей;
- навчайте дітей дивитись і бачити, слухати і чути, розуміти, відчувати, любити, захоплюватись, сумувати;
- будьте посередником між мистецтвом і дитиною, оскільки успіх заняття значною мірою залежить від вдалого захопливого словесного супроводу педагога.

Практична апробація матеріалів цього методичного посібника та альбому розвивальних завдань «Світ у картинах художників» довела, що авторські підходи до збагачення картини світу дітей 5-го року життя, їхнього пізнавального та естетичного розвитку є ефективним засобом навчання, виховання та розвитку; сприяють формуванню позитивного самовідчуття дитини, розвитку позитивного ставлення до світу, здатності емоційно відгукуватися на події та явища, які відбуваються у світі. Робота за викладеною методикою дає змогу практично реалізувати можливість залучення дітей означеного віку до національного та світового живопису; розвитку в них естетичних здібностей; засвоєння ними моральних норм та формування у них моральних цінностей; постійного вправлення у творчості, а отже – розвитку їхніх творчих здібностей; збагачення уявлень про навколишній світ, гармонізації чуттєвого та раціонального процесів у пізнанні світу.